

Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı Romanında Mübadele İzleri¹

Serdar ALKAN²

Öz: Mübadele kelimesinin sözlükteki anlamsal karşılığı 'bir şeyin diğeriyle değiştirilmesi' durumudur. : Mübadele', pek çok göç türü içinde özellikleri açısından ikinci bir örneği olmayan çok önemli tarihsel bir olgudur. I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus değişimine de mübadele denilmektedir.

Türk-Yunan 'nüfus mübadelesi', Lozan Konferansı'nda Türkiye ve Yunanistan arasındaki öncelikli sorunlardan birisi olmuş ve 30 Ocak 1923 yılında, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan 'Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol'ün imzalanmasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Sözleşmenin 1. Maddesi uyarınca, Türkiye'de bulunan Ortodoks Rumlarla, Yunanistan'da bulunan Müslüman Yunan uyruklular, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu göçe tabi tutulacaklar ve göç edenler Türk ve Yunan makamlarının izni olmadıkça geldikleri ülkelere yerleşmek amacıyla geri dönemeyeceklerdi. Bu sözleşme uyarınca, yaklaşık 350.000 Müslüman Türk ve 200.000 Hıristiyan Rum zorunlu göçe tâbi tutulmuşlardır. Bu göç durumu beraberinde sosyal, ekonomik ve kültürel olmak üzere birçok sorunu beraberinde getirmiştir.

Türkler ve Yunanlılar mübadelenin ortaya çıkardığı sorunları edebiyat aracılığı ile kuşaktan kuşağa aktarmıştır. Yunanlar gerçekleşen bu nüfus mübadelesinin daha ilk yıllarında yolculuklarını, yaşantılarını, çektikleri zorlukları ve geride bıraktıkları vatanlarından uzaklaşmanın üzüntüsünü eserlerine yansıtılmışlardır. Ancak Türk tarafı 1970'lerden sonra eserlerinde mübadele konusunu işlemeye başlamıştır. Ahmet Yorulmaz'ın 'Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı' (2002) adlı romanı da mübadele dönemini konu alan eserlerden biridir.

Bu çalışmada, Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı adlı esere bir roman olarak bakmanın ötesine geçilecek ve bir mübadele gerçeğini ortaya koymak için değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Yorulmaz, Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı, Mübadele, Göç, Andalayı, Türk Edebiyatı.

Abstract: The dictionary meaning of the word 'exchange' is 'the replacement of one thing with another'. 'Exchange' is a very important historical phenomenon that has no secondary example in terms of its characteristics among many types of migration. The population exchange between Turkey and Greece following the disintegration of the Ottoman Empire after World War I is also called mübadele.

The Turkish-Greek 'population exchange' was one of the primary problems between Turkey and Greece at the Lausanne Conference and was resolved with the signing of the 'Convention and Protocol on the Exchange of Greek and Turkish Peoples' between Turkey and Greece on 30 January 1923. Pursuant to Article 1 of the Convention, Orthodox Greeks in Turkey and Muslim Greeks in Greece were to be subjected to forced migration as of 1 May 1923, and those who migrated were not to return to their countries of origin to settle there without the permission of the Turkish and Greek authorities. Under this agreement, approximately 350.000 Muslim Turks and

¹ Bu çalışma Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, III. Dil, Kültür ve Edebiyat Öğrenci Sempozyumu'nda, 02.05.2024 tarihinde bildiri olarak sunulmuştur.

² Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri/ Türkiye, E-Posta: alkn.serdar@gmail.com ORCID: 0009-0003-4425-3106.

200.000 Greek Christians were subjected to forced migration. This migration situation brought with it many social, economic and cultural problems.

Turks and Greeks have transmitted the problems arising from the exchange from generation to generation through literature. In the early years of this population exchange, Greeks reflected their journeys, their lives, the difficulties they suffered and the sorrow of moving away from the homeland they left behind in their literary works. However, the Turkish side started to deal with the issue of population exchange in their works after the 1970s. Ahmet Yorulmaz's novel 'Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı' (2002) is one of the works dealing with the exchange period. In this study, the work 'Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı' will be analysed as a novel and an evaluation will be made in order to reveal the reality of an exchange.

Key Words: Ahmet Yorulmaz, Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı, Exchange, Migration, Andalaya, Turkish Literature.

Giriş

Çeşitli sebepler ile insanların yaşadıkları yerleşim yerini bırakarak başka bir şehre ya da bir başka ülkeye gitme eylemine 'göç' denmektedir. İnsanlık tarihinde yaklaşık 2 milyon yıl önce Homo Sapiens'in Afrika'dan çıkışı ile başlayan göç, "İnsanlığın genlerine işleyerek günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. Göç olgusu bugün, belki de hiç olmadığı kadar karışık ve geniş bir anlama sahiptir. Sadece tanımı itibarıyla bile farklı disiplinlerin çalışma alanına giren göç olgusu; Demografi, Sosyoloji, Antropoloji, Tarih, Hukuk, Siyasal Bilimler, Psikoloji, Sosyal Psikoloji, Edebiyat, Medya ve Kültürel Çalışmalar gibi çeşitli disiplinler için önemli bir konu hâline gelmiştir." (Yücedağ, 2020: 10)³

Göçler, göç edilen yere göre; iç göçler ve dış göçler olarak ikiye ayrılmaktadır. Nüfusun ülke içerisinde yer değiştirmesine 'iç göç' adı verilmektedir. Bu göç türünde ülke nüfusunda herhangi bir değişim olmamaktadır. Sadece ülke içerisinde nüfusun dengesi bozulmakta göç alan yerlerin nüfusunda artış olmaktadır. İç göçler sürekli de geçici de olabilir. Bir ülkeden başka bir ülkeye ya da bir kıtadan başka bir kıtaya olan göçlere ise 'dış göç' adı verilir. Dış göçler, genellikle gelişmemiş ülkelere doğru olmaktadır. Bunlar sürekli olabildikleri gibi geçici de olabilmektedir. Dış göçler, ülkelerin ya da kıtaların nüfuslarının artmasında veya azalmasında etkili olmaktadır.

İstek durumuna göre göçler; zorunlu ve isteğe bağlı (gönüllü) göçler olarak ikiye ayrılır. İnsanların buldukları yeri kendi iradeleri dışında terk etmelerine 'zorunlu göç' adı verilir. Bu göçlerin oluşmasında itici etkenler etkili olmaktadır. İnsanların kendi iradeleri ile buldukları yeri terk etmelerine 'gönüllü göç' denir. Bu göçlerin olmasında çekici etkenler etkili olmaktadır.

³ Yücedağ, Gülcan (2020). Alman Edebiyatında Göç ve Göçmen Algısı ("Transit", "Selim Oder Die Gabe Der Rede", "Eduards Heimkehr" ve "Eine Handvoll Rosinen" Romanlarında Göç ve Göçmen Sorunsalı), Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bu çalışmada zorunlu göç başlığı altında yer alan mübadele sebebiyle göç üzerinde durulacak ve Ahmet Yorulmaz'ın *Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı* romanı üzerinden Türk-Yunan nüfus mübadelesi değerlendirilecektir.

Nüfus Mübadelesinin Tarihsel Süreci

Zorunlu göçler içerisinde yer alan mübadele kelime anlamı olarak bir şeyin diğeriyle değiştirilmesi durumudur. Mübadele edilen kişilere ise mübadil denmektedir. Mübadele diğer göç türleri içerisinde eşi ve benzeri olmayan bir olgudur.

Hacı Ömer Özden'e göre göç, başlı başına sıkıntılı bir süreç olmakla birlikte zorunlu göçe tâbi tutulan mübadillerin durumu çok daha zordur. Mübadil, göçmenliği bir hayat tarzı olarak benimsemediği halde, şartların gereği olarak göçe zorlandığı için, sadece arazi, çiftlik, ev gibi maddi mirası değil, nesilden nesile özenle oluşturulan kültürel doku, hatıralar, duygular, sevdalar gibi manevî mirası da geride bırakıp göç etmek mecburiyetinde bırakılmış bireydir. Mübadelenin başlangıcında bütün mübadiller, umutlarını yitirmiş, her şeylerini geride bırakmak zorunda kalmış, geleceğin neler getirebileceğinden emin olmayarak yeni bir hayata başlarken tedirginlik yaşamışlardır. Buna bir de yeni yurt olarak getirildikleri bölgedeki soydaşlarının, yeni gelenlere 'göçmen' diye hitap etmelerini ekleyecek olursak nasıl bir psikolojinin ortaya çıktığı tahmin etmek mümkün olur. Bir yandan yurtlarından ayrılmanın verdiği ayrılık, bir taraftan yeni bir yurda yerleşmenin ve bu yeni vatana alışmanın getirdiği yabancılık, öbür taraftan da sürekli göçmen diye hitap edilmenin verdiği ruh hâli. Bunlar kolay atlatılabilecek travmalar değildir. (Özden, 2023: 169)

“Göç, başlı başına travmatik bir olaydır. Zorunlu göçler ise hem toplumsal hem de psikolojik açıdan insanı etkilemektedir. Zorunlu göçün, özellikle de hem göç etmek zorunda kalan topluluk hem de göç edilen ülke ve toplum açısından uzun süreli travmatik sonuçları olmaktadır. Nedeni, yönü nereye olursa olsun gönülsüz yapılan bütün göçler, göçmenler açısından, kişisel tarihten, yaşam öyküsünden, doğup büyüdüğü kültür ve topraktan, hatıralar ve umutlardan kopuşu ifade etmektedir. Düzensiz yapılan bu göçler pek çok mağduriyeti ve maddi ve manevi kayıpları da yanında getirmektedir (Serez, 2019: 104). Çoğu, varlıktan gelmiş ve işi gücü olan insanlardır (Ataman, 2013: 1154). Hatta mübadeleyi konu alan romanlarda da bu durum kişisel ve ailevî bir durum olarak ele alınmış, ayrılmış dostluklar ve görülen insanlıklardır anlamında 'Halklar ayrılmaz onları devletler ayırır' ibaresine yer verilmiştir.” (Söğüt, 2019: 146)

20. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da yaşadığı toprak kayıplarından sonra Avrupa'da yaşamaya devam eden Türkler baskı ve şiddet altında kalmışlardır. Yaşanan bu durum beraberinde Türk-Rum çatışmasını getirmiştir. İlk olarak mübadele fikri de bu zamanda ortaya çıkmıştır. Balkan savaşları sonrasında Bulgaristan ile nüfus değişimi için bir antlaşma taslağı hazırlansa da Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması sebebiyle antlaşma gerçekleşmemiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yürürlüğe girmeyen Sevr Antlaşması'nda Türkiye ve Yunanistan kendi ulus devletlerini kurmak için mübadeleyi gerekli görmüşlerdir.

Mudanya Ateşkes Antlaşması'ndan sonra hem Türkiye'den hem de Bulgaristan'dan Yunanistan'a çok sayıda Rum göç etmiştir. Göç eden Rumları yerleştirmekte sıkıntı yaşayan Yunanistan Hükümeti, ülkelerinde yer alan Rum dışındaki nüfusu göndererek göçmenlere yer açmak istemiş ve bunun üzerine göçmen sorununu çözülmesi için Milletler Cemiyetine taşımıştır. Cemiyet ise; 22 Eylül'de yaptığı toplantıda Norveçli Fridtjof Nansen'i Türk-Yunan göçmenleri sorununu çözmek için görevlendirmiştir. Dr. Nansen Milletler Cemiyeti'nin 1919'da oluşturduğu Uluslararası Muhaceret Komisyonu'nunda da yer aldığı için göç konusunda tecrübeli bir isim olan Dr. Nansen, araştırma ve incelemeleri sonucunda; Yunanistan'daki Türkler ile, İstanbul'daki Rumlar hariç olmak üzere, Türkiye'deki Rumların karşılıklı olarak değiştirilmesi kanaatine varmış ve görüşünü çağrıldığı Lozan Konferansı'nda dile getirmiştir. Fakat Türkiye, İstanbul'un değil, Batı Trakya'nın değişim dışı tutulmasını ister; çünkü bu bakış açısına göre, Müslümanlar Batı Trakya'da azınlık değil, çoğunluktur.

“Nansen, her iki ülkenin de görüşlerini dikkate alarak, raporunu yeniden şekillendirir. Raporunda, mübadele uygulamasının göçmenler için iyi bir çözüm olacağını belirten Nansen, Yakınoğu'da ekonomik durumun gerçekten çok kötü görüldüğünü vurgular. Daha mübadele konusunda karar alınmamış olmasına rağmen nüfus çok yoğun olarak yer değiştirmiş bir milyondan fazla insan yurtlarından ayrılıp başka ülkelere kaçmıştır. Nansen, bu duruma hemen bir çözüm bulunmazsa, ekonomik sonuçların her iki ülke için felaket olacağına dikkat çeker. Bu felaket ancak azınlıkların çabuk ve etkili mübadelesiyle önlenebilirdi.” (Arı, 1995: 16)

1. Dünya Savaşı sonrasında yapılan barış antlaşmalarından biri de Lozan Barış Antlaşması'dır.⁴ İsviçre'nin Lozan kentinde 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır. Nansen'in de teklifleriyle mübadele konusu Lozan Barış Antlaşmasına ek madde olarak konulmuştur. '30 Ocak 1923 tarihli Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol' ün imzalanmasıyla da resmen yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme ile birlikte İstanbul hariç Türkiye'de yaşayan Rum-Yunan uyruklular ile Batı Trakya hariç Yunanistan'da yaşayan

⁴ Antlaşmada yer alan tüm maddeler için bkz: <https://www.lozanmubadilleri.org.tr/mubadele-sozlesmesi/> (ET:19.05.2024)

Müslüman-Türkler'in, 1 Mayıs 1923'ten başlayarak mübadele edilmesine karar verilmiştir. Bu durum yaklaşık 2 milyon kişinin göç etmesine sebep olmuştur.

Mübadiller göç sırasında türlü türlü zorluklarla karşılaşmışlardır. Göç sırasında çeşitli salgın hastalıklar baş göstermiş daha göç yolundayken bazı mübadiller bu sebeple vefat etmiştir. Gidecekleri yere ulaşan mübadiller, uyum sıkıntısı yaşamış ve dışlanmışlardır. Bu sebeple pek çok ekonomik ve psikolojik sıkıntı yaşamışlardır. Yunanistan hem Türkiye üzerinden hem de Bulgaristan üzerinden çok sayıda Rum göçü almıştır. Bu sebeple mübadilleri iskân etmekte zorlanmış, ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. Türkiye ise geçmişte yaşadığı göç tecrübelerinden yararlanarak daha düzenli bir şekilde hareket etmiş ve gelen mübadilleri Rumların boşalttığı yerlere yerleştirmiştir. Bütün bunlara rağmen yaşanan karşılıklı değişimler her iki toplum için de kapanmayan yaralar açmıştır. Yunanistan hükümeti bu yaraların kapanmasına fırsat vermemiş ve mübadilleri anı, roman vb. yazmaya teşvik etmiştir. Fakat Türk tarafında mübadele konusunu ancak 1970'lerden sonra işlemeye başlamıştır.

Hülya Argunşah'a göre Türk edebiyatında henüz mübadele etrafında büyük bir edebiyatın oluşturulamaması Rumların kaybedilmiş bir savaşın arkasından ana vatana gidişleriyle Türklerin kazanılmış bir savaşın arkasından anavatana gelişleri arasındaki farktan kaynaklanıyor olmalıdır. Bu boyutuyla mübadelenin her iki taraf için de kendi içinde zihinsel kırılmalara, ruhsal çöküntülere yol açtığı şüphesizdir. Fakat ticaretle meşgul oldukları için daha seçkin bir hayatı sürdüren Rumların bu konuları sayesinde aldıkları eğitim, onların yaşadıklarını daha hızlı bir şekilde sanat eserinin konusu haline getirmesini sağlamıştır. Bu sonuç, tersi şartlara sahip bir hayatı sürdüren Türk ve Müslüman kitle için aynı hız ve süreklilik içerisinde gerçekleşmemiştir. (Argunşah, 2023: 225)

Yazarımız Ahmet Yorulmaz Türk edebiyatında oldukça geç işlenmeye başlayan konunun temsilcilerinden biridir.

Ahmet Yorulmaz'ın Hayatı ve Eserleri

1932 senesinde Ayvalık'ta hayata gözlerini açan Ahmet Yorulmaz Girit mübadili ailenin birinci kuşak üyelerindendir. Belli bir süre gazetecilik ve muhabirlik yapan Yorulmaz, çağdaş Yunan edebiyatından yaptığı çevirilerle edebiyat alanındaki çalışmalarına başlar. Gazeteci kimliğiyle de öne çıkan Ahmet Yorulmaz *Türk Dünyası* isimli sekiz sayılık bir gazete çıkarır ve bu deneyimden sonra yıllarını kitapçılık yaparak geçirir. 1963 yılında Ayvalık'ta Geylan Kitabevi'ni açar. Daha sonra emekli olan ve kalan ömrünü çeviri çalışmaları ve yazdığı

kitaplarla verimli bir şekilde geçiren Yorulmaz, 2014 senesinde Gömeç'te vefat eder. (Karataş ve Yıldız, 2020: 14)

Ahmet Yorulmaz, önce kısa hikâye ve şiir, sonrasında çocuk kitapları ve roman çevirileri yapmıştır. Telif eserlerinin çoğunda memleketi Ayvalık'ı konu ve mekân olarak işleyen yazar Ayvalık hakkında fazla kitap yazma sebebini ise şöyle açıklamıştır:

“Doğup büyüdüğüm, maddi manevi her şeyimi vermiş, ayrıcalıkları, olağanüstü güzellikleri, zenginlikleri olan bir yerdir Ayvalık. Bana bir ev ve yazma yeteneği vermiştir. Borcumu ödemeye çalışıyorum. İngiliz Lawrence Durrell'in; Yunan Strati Çirka'nın, Kazancakis'in; Mısırlı Necib Mahfuz'un; bizde Yakup Kadri'den tutun Orhan Kemal'e kadar yazarlara bakın, neler vermişlerdir, hangi kentleri anlatmışlar, kurgular yapmışlardır? Diyeceğim, bu açıdan baktığınızda benim Ayvalık üzerine monografiler yazmam, romanlarımı Ayvalık üstüne kurgulamam çok normal sayılmalıdır. Çok önemli bir şey daha: Yazacak olanlara çok zengin konular sunan bir sofradır Ayvalık.” (Sayım, 2007)⁵

Ayvalık'ı tanıttığı monografi türündeki *Ayvalık'ı Gezerken* ve Ayvalık'a gelen ünlülerden bahsettiği *Ayvalık'ta İz Birakanlar* adlı eserleri adeta yazarın Ayvalık'a duyduğu minnet duygusunun yansımalarıdır. Ahmet Yorulmaz, eserlerinde ayrıca mübadele dönemini ve göç sorunlarını da işlemiştir. Yazarı bu seçiminde kendisinin de ailesiyle birlikte mübadele döneminde birtakım sorunlar yaşaması etkili olmuştur.

Yazarın 1997 yılında yayımlanan ilk romanı *Savaşın Çocukları / Girit'ten Sonra Ayvalık*, üç kitaptan oluşan bir serinin ilk kitabıdır. Romanın kahramanı Hasanaki'nin çocukluktan yetişkinliğe, Girit'ten Ayvalık'a uzanan yaşamının anlatıldığı bu roman, Hasanaki'nin yaşamının yanında Türk ve Yunan halklarının mübadele öncesindeki ilişkilerini de yansıtması bakımından dikkat çekicidir. Bu romanın devamı niteliğinde olan *Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı* romanında okuyuculara mübadeleden kesitler sunan Yorulmaz, Girit ve Midilli'den gelen göçmenlerin Ayvalık'taki yaşamlarını anlatmıştır. Göç eden mübadillerin maddi ve manevi sorunları, uyum sürecinde yaşanan sorunlar bu romanda Hasanaki'nin yaşadıkları merkezinde ele alınmıştır. Üçlemenin son kitabı olan *Girit'ten Cunda'ya ya da Aşkın Anatomisi* romanında Hasanaki ile Marigo aşkı işlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı yılları içindeki Yunanistan ve Cunda'dan manzaraların sunulduğu roman, Haralambos karakteri vasıtasıyla kimlik, din, aidiyet gibi konulara yönelmiştir. Ahmet Yorulmaz, gerçekleşen mübadeleyi konu edinmekle birlikte diğer romanlarından bağımsız bir nitelik taşıyan *Ulya* romanında ise kocası Türk olduğu için Girit'ten Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Ulya karakterinin yaşamından

⁵ Detaylı bilgi için bkz: <https://teis.yesevi.edu.tr/%2520madde-detay/yorulmaz-ahmet/> (ET: 27.04.2024)

kesitler aktarmıştır. Yazar, Ulya'nın serüvenini geri dönüşlerle anlatırken bir yandan da göçmenlerin Ayvalık'taki yaşamını betimlemiştir. (Kiraz, 2019)

Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı Romanında Mübadele İzleri

Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı romanı doğrudan mübadele dönemini ve sonrasını konu alan bir eserdir. Mekân olarak Ayvalık seçilmiştir. Roman Doktor Şekip ve Aynakis Hasan'ın anılarından oluşmaktadır. Girit mübadili Aynakis Hasan serinin ilk kitabında olduğu gibi bu kitapta da ön plandadır. Bu eserde ona Midilli mübadili Doktor Şekip, Tango Turgut, Kavas Ahmet eşlik etmektedir. Eserde mübadele döneminde oluşan sorunlar, ilginç hatıralar yer almaktadır. Roman Doktor Şekip'in Ayvalığa taşınıp muayenehane kurması ile başlar. Geriye dönüşlerle Doktor Şekip'in İstanbul'da yaşadığı yıllarla Ayvalık'ta arkadaş edindiği Aynakis Hasan'ın mübadeleden kısa süre önce kaçarak geldiği Ayvalık'taki ilk yılları da anlatılır.

Girit adasının sahibi olan Türkler baskılarla, teröristlerin eziyetleriyle, işkenceleriyle mücadele etmeye, ayakta durmaya çalışırken nüfus olarak Rumlar karşısında azınlığa düşmüştür.

Tüm bunlar olurken umutla Osmanlı'dan yardım bekleyen halk umduklarını bulamamış ve olaylar karşısında tek başlarına kalmışlardır. Romanda Osmanlıya olan bu bekleyiş şöyle ifade edilmiştir:

“Giritli, Türkçe'yi bilmemenin ezikliği içinde, devletle baş edilemeyeceğini düşünerek, suskundu. O, 'payitaht'ta cariyeleri arasında saltanat süren, Galatalı Rum bankerlerden faizle para alarak, borsalarda oynayarak gününü gün eden 'Padişah Efendi'sinin, Girit Türkü'ne yıllar yılı saldıdığı, 'Uslu oturun, olay çıkarmayın' yollu emirlerine uymuş, yakınlarını gözyaşları arasında, Rum eşkıyanın tüfeklerinden çıkan mermilere, hançerlere kurban vermişti. Ama fakir halk, bu umursamazlığa tepki göstermeyi gâvur olmakla eşanamlı sayıyor, 'Huçumete karışılmaz!' deyip, köşeye siniyordu. Padişahın pısrıklığı, Girit'te işleri çıkmaza sokuncada, tepkisizliğinden, ne denirse yerine getirmeye alışmışlığından silkinemedi, üzerinden atamadı bunu.” (Yorulmaz, 2006: 41)

Mübadiller Girit'ten göç ederken ellerinde ne varsa bırakmak zorunda kalmış ya da çok az bir miktarını yanlarına alabilmişlerdir. Devlet, Girit'te hiçbir şeyi olmayan yoksullara, oradaki mallarına karşılık zeytinlik, tarla ev, dükkân gibi, 'tefviz'⁶ yoluyla, bir şeyler alamayanlara başlarını sokabilecekleri bir evle, kişi başı yirmi ağaç zeytin vermişti. Başlarda ekonomik açıdan zor günler geçiren mübadiller buldukları şehirlere başka mübadillerin de gelmesiyle nüfusları kalabalıklaşmış ve yeni iş olanakları ortaya çıkmıştır. Bu durum eserde şöyle anlatılmıştır:

⁶ Tefviz: Bir taşınmaz malı bilinen değeri karşılığında bir kimseye vermek demektir.

“Girit'ten Hanyalılar'ı Küçükkuşu'ya getiren ilk vapur, yeni yerlerinin çok küçük bir yerleşim olması karşısında hayal kırıklığına uğrayan aileleri, Ayvalık'a taşımıştı. Arkadan da, Midilli Türkleri geldi ve Ayvalık kalabalıklaşmaya başladı. Derken bir vapur dolusu Girit Türkü daha gelince, Ayvalık ölü şehir olmaktan çıkmış, gözle görülür, sevindirici, umut verici bir canlılığa kavuşmuştu. Yerleşme epey zaman alacağa benziyordu. Devlet gelen soydaşlarına barınma sağlama çabası içindeydi; ev veriyordu, yörenin gelir kaynağı olan zeytin ağaçlarını bölüştürüyordu. Bu dağıtım sırasında Hasan'a verilen iki katlı ev, güzel bir evdi. Yirmi ağaç da zeytin düştü payına... Asıl mesleği olan komisyonculuğu yapmaya başlaması için, uzun bir süre daha geçmesi gerekiyordu; yerleşimin bitmesine dek.” (Yorulmaz, 2006: 174)

Sosyal açıdan baktığımızda mübadiller Girit'te baskıyla karşılaştıkları gibi anavatanda da baskıyla karşılaşmışlardır. Anavatan'da onlara “yarım gavur” gözüyle bakılmış bu durum onların içe dönük yaşamlarına sebep olmuştur. Türkçeyi öğrendikleri, Müslüman ve dindar olduklarını kanıtladıkları zaman yarım gavurlukları da son bulmuştur. Halk ile mübadillerin kaynaşmaları en az yirmi yılı bulmuştur. Yerli halk ve mübadillerin kaynaşma sorunu eserde şöyle anlatılmıştır:

“Kaynaşma, en az yirmi yılını aldı mübadillerin. Türkçe'yi öğrendikleri, Müslüman ve dindar olduklarını kanıtladıkları ölçüde ‘yarım gâvur’lukları son buldu... Alışkanlıklarına, âdetlerine yönelik alaycı bakış zamanla silindi. Sebze ve yeşillige dayalı beslenme alışkanlıkları için söylenen ‘eşeklerin hakkını yiyorlar’ sözü de unutulup gitti! Midilli'den, İç Anadolu'dan gelenler de alıştılar, sevdiler, Girit mutfağını başköşeye oturtular; hatta o kültürü daha geliştirdiler...” (Yorulmaz, 2006: 31)

Mübadillerin göç ederken geride bıraktıkları tek şey malları değildir, ailelerini, dostlarını ve sevgililerini de geride bırakmışlardır. Kimi aile fertlerinin baskıları sebebiyle ya da mübadele sırasında hayatlarını kaybetmişler, ailelerinden kalan kişilerle de ayrılmak zorunda kalmışlardır. İçlerinde geriye kalanlara hep özlem duymuşlardır. Romanın karakterlerinden Margio, Aynakis Hasan'a ‘Girit'ten özlediklerin oluyor mu?’ sorusunu sorduğunda şu cevabı almıştır:

"Hem de nasıl... Anımsadıkça burnumun direği sızlıyor. Köyümü, oyun oynadığımız çay kenarını, bahçemizi... Hangi birini sayayım ki! İçtiğim suyunu bile! Sonra, gelişip serptiğim Hanya... Siz okumuşların nostalji, bizlerin ise sıra özlemi dediğimiz şey. Acım o denli büyük ki Kira Marigo, bizleri yerimizden yurdumuzdan edenler için, eski bir ilenmem var, onu tekrarlayacağım, ama sakın sen alınma, lafım onlaradır: Çocukları, torunları rahat yüzü görmesin şu dünyada!" (Yorulmaz, 2006: 199)

Zaman içinde evlilik yoluyla bazı Türk-Müslüman olan kişiler Hristiyan olmuş, kimi Rum-Hristiyan olanlar da Müslüman olmuştur. Eserde Anastasiya'nın ailesinin mezarlarının

bulunduğu toprakları terk etmemek için Kemalletin Bey ile evlenmiş, evlilik sonucunda Müslümanlığı tanıma fırsatı bulmuş ve sonunda Müslüman olmuştur.

"Ben kendisine din konusunda özellikle hiçbir şey söylememiştim, ama hep Ayşe diye seslenmişim. On gün kadar önce kendiliğinden, dinini nasıl değiştireceğini, nasıl aptes alınacağını sordu; anlattım, gösterdim... Bir akşam eve geldiğimde de sofraya oturmadı, aptes almasını izlememi istedi. Doğru yapıyor mu, göreyim diye... Usulüyle aptes aldı ve başına beyaz bir tülbent bağlayarak diz çöktü, daha önceden ezberlediği kelime-i şahadeti üç kez tekrarladı. İyi bir kocaya ve yuvaya kavuştuğunu, benim baskı yapmayan, iyi bir insan olduğumu ve bundan etkilendiğini, beni sevdiğini, bu nedenle Müslümanlığı kabul ettiğini söyledi." (Yorulmaz, 2006: 152)

Girit'te yaşarken Türkçeyi öğrenememişler, öğrenenler de Yunan harfleri ile Türkçe yazarak öğrenmişlerdir. 1 Kasım 1928'de yapılan Harf Devrimi ile birlikte mübadillerin de okuma yazma oranı artmıştır. Halkın içine karışmaları dolayısıyla Türkçe konuşmaları da ilerlemiştir.

Sonuç

Yunanistan'a giden Rum mübadiller yönetenlerin de teşvikleriyle yaşananların unutulmaması, canlı tutulması için eserler yazmışlar ve bu vesileyle mübadele edebiyatını başlatmışlardır.

Bu eserlerde Türklerin Rumları öldürdüğü, eziyet çektiği gibi ifadelere yer vermişlerdir. Türkiye topraklarına gelen Müslüman mübadiller yaşama tutunma çabasına girdikleri ve bir an önce yaşadıklarını unutmak ve unutturmak istedikleri için başlarda başlarından geçen olayları kaleme almamışlardır.

Vatanları olan Girit'ten Anadolu'ya göçmek zorunda kalan mübadiller anavatanlarına gelmiş olsalar da maddi ve manevi birçok şeyi geride bırakmak zorunda kalmışlardır.

Geride bıraktıklarının yerlerine özlem, hasret, acı gibi hatıraları koymak durumunda kalan mübadiller çektikleri onca acıya rağmen güzel bir geleceği umutla beklemişlerdir.

Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı romanında şu durumlar tespit edilmiştir:

Vatanlarına sıra hasreti, geride bırakmış oldukları arkadaş, sevgili ve komşulara özlem duymuşlardır. Mübadele sırasında bazı hastalıklar ve ölümler gerçekleşmiştir. Mübadiller kendilerini hiçbir yere ait hissedememişler, gittikleri yerlerde ise ötekileştirmişlerdir. Ekonomik açıdan zor zamanlar geçirmişlerdir. Geçirdikleri bu zor zamanlar yeni mübadillerin gelmesiyle bir nebze azalmıştır. Mübadele sonucu Türk ve Yunan toplumlarının kaynaşması sonucu birbirini tanıma fırsatı bulan mübadiller zamanla diğer toplumun dînini benimsemiştir. Dillerinde ve kültürlerinde hem Yunanca hem de Türkçe unsurlar tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Argunşah, Hülya (2023). "Ömrüm Uzaklarda Azalmasın", *Mübadele*. Ed: F. Sakallı, K. Parın. 216-226. İstanbul: Ihlamur Kitap, 1.basım.
- Ataman, A. H. (2013). "İstanbul'da 93 Muhacirleri ve Basiretçi Ali Efendi'nin Şehir Mektupları", II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı IV, 1147-1156.
- Arı, Kemal (2017). "Türk Roman ve Öyküsünde Mübadele". *Tarih ve Günce*, 1(1), 5-28.
- Arı, Kemal (1995). "*Büyük Mübadele*", İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 6.basım.
- Aypak, Ayhan (2019). "Türk edebiyatında Girit mübadelesini anlatan romanların tema bakımından incelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozdağlıoğlu, Yücel (2014). "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları," *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (180), 9-32.
- Düşgün, Umut (2017). "1923 Lozan Mübadelesinin Türk Romanına Yansıması", Doktora Tezi, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eraslan, Cezmi. "Mudanya Mütarekesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudanya-mutarekesi/>. Erişim: 16 Mayıs 2024.
- Karataş, E. ve Yıldız, İ. (2020). "Acıyı damıtma sanatı: toplumsal bellek ve Ahmet Yorulmaz'ın eserlerinde mübadele", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 5 (1), 28-51.
- Kiraz, Büşra (2019). "Ahmet Yorulmaz", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yorulmaz-ahmet/>. Erişim: 27 Nisan 2024.
- Ortaylı, İlber (2020). "Mübadele", <https://islamansiklopedisi.org.tr/mubadele/>. Erişim: 27 Nisan 2024.
- Özden, H. Ömer (2023). "Konar-Göçer Toplum ve Göçebelik", *Mübadele*. Ed: F. Sakallı, K. Parın. 164-169. İstanbul: Ihlamur Kitap, 1.basım.
- Söğüt, S. (2019). "*Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Göçmenlerin Göç Algısı*", Göç ve Kültürel Etkileşim. Ed: M.M. İlhan, O. Albayrak. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.

Yorulmaz, Ahmet (2006). “*Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı*”, İstanbul: Remzi Kitabevi, 5.basım.

Yücedağ, Gülcan (2020). Alman Edebiyatında Göç ve Göçmen Algısı (“Transıt”, “Selim Oder Die Gabe Der Rede”, “Eduards Heimkehr” ve “Eine Handvoll Rosinen” Romanlarında Göç ve Göçmen Sorunsalı), Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

“Müabadele Sözleşmesi” <https://www.lozanmubadilleri.org.tr/mubadele-sozlesmesi/>, Erişim: 19.05.2024.

Extended Abstract

Migrations can be classified under different headings such as internal migrations and external migrations according to the place of migration, compulsory migrations or voluntary migrations according to the request. Exchange, which is the subject of this study, is included in forced migration. Compulsory migrations are realised as a result of people leaving the place where they are located against their will.

Many migrations have taken place in the world from past to present. One of these migrations was between Turkey and Greece. In the early 20th century, after the territorial losses of the Ottoman Empire in the Balkans, a population problem occurred between Turkey and Greece. Although a draft treaty was prepared for population exchange with Bulgaria after the Balkan Wars, the treaty could not be realised due to the outbreak of the First World War. In the Treaty of Sevres, which did not enter into force after the First World War, Turkey and Greece deemed the exchange necessary to establish their own nation states. After the Mudanya Armistice Treaty, a large number of Greeks migrated to Greece from both Turkey and Bulgaria. The Greek Government, which had difficulties in settling the immigrant Greeks, wanted to make room for the immigrants by sending the non-Greek population in their country and thus brought the immigrant problem to the League of Nations to be solved. At its meeting held on 22 September, the League appointed Norwegian Fridtjof Nansen to solve the problem of Turkish-Greek immigrants. As a result of his research and investigations, Doctor Nansen came to the conclusion that Muslim-Turks in Greece and Greek-Greeks in Turkey should be exchanged and expressed his opinion at the Lausanne Conference. With Nansen's proposals, the issue of exchange was included as an additional article in the Lausanne Peace Treaty. On 30 January 1923, it officially entered into force with the signing of the 'Convention and Protocol on the Exchange of Greek and Turkish Peoples'.

As a result of this protocol signed between the states, Orthodox Greeks in Turkey and Muslim Turkish nationals in Greece would be subjected to compulsory migration as of 1 May 1923, and those who migrated would not be able to return to their countries of origin to settle there without the permission of the Turkish and Greek authorities. Greek-Greek nationals living in Istanbul and MuslimTurks living in Western Thrace were excluded from this agreement.

In the realisation of the exchange, the exchanges encountered various difficulties. During the migration, various epidemics broke out and some of the migrants died due to these diseases. After reaching their destinations, the exchange migrants experienced difficulties of adaptation

and were ostracised. For this reason, they experienced many economic and psychological difficulties.

As a result of this population exchange between Turkey and Greece, many works have been written describing what happened. At first, these works were mostly written by the Greek side, but since the 1970's, the Turkish side also started to write works on the exchange. One of these works is *Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı* by the author Ahmet Yorulmaz, published in 1999.

The novel *Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı* is a work that directly deals with the period of the population exchange and its aftermath. Ayvalık was chosen as the setting. The novel consists of the memories of Doctor Şekip and Aynakis Hasan. As in the first book of the series, Aynakis Hasan, a refugee from Crete, is in the foreground in this book. In this work, he is accompanied by Doctor Şekip, Tango Turgut, and Kavas Ahmet. The problems and interesting memories of the exchange period are included in the work. The novel begins with Doctor Şekip moving to Ayvalık and establishing a medical practice. Through flashbacks, the first years of Doctor Şekip's life in Istanbul and the first years of Aynakis Hasan, whom he befriended in Ayvalık, where he had fled shortly before the exchange, are also told.

The following situations were identified in the novel *Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı*:

They felt homesick for their homeland and longed for the people they left behind. Some diseases and deaths occurred during the exchange. The immigrants could not feel that they belonged anywhere and were marginalised in the places they went. They had economically difficult times. These difficult times they went through decreased to some extent with the arrival of new immigrants. As a result of the fusion of Turkish and Greek societies as a result of the exchange, the immigrants who had the opportunity to get to know each other gradually adopted the religion of the other society. Both Greek and Turkish elements were identified in their language and culture.